

Selçuklu Çağında Yaşamak Ortaçağda Türk Şehri

Tülay Metin

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 192 sayfa, ISBN: 978-605-7635-77-8.

Şevval SEVİMLİ*

Eserin yazarı Tülay Metin, Ege Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olmuş ve aynı üniversitede Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini almıştır. Selçuklu ve Beylikler tarihi, Orta Çağ'da sosyal, kültürel ve iktisadi hayat ve şehir tarihi üzerine çalışmalar yapmaktadır. Şu anda aktif olarak Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır.

Kitaba baktığımızda 11 başlık ve bu başlıkların alt başlıklarından oluştuğunu görmekteyiz. Kitapta yer alan "Ekler" kısmında ise konu ile ilgili çeşitli görsellere yer verilmiştir. Eser Orta Çağ'da Selçuklu şehirlerinin oluşumunu, idaresini ve halkın bu şehirlerde yaşayış tarzını ele almıştır. Orta Çağ Avrupa şehirleri ve İslam şehirleri ile benzerliklerini ve farklılıkları ele alınmıştır. Ayrıca Horasan gibi Türk bölgelerinin yanında çoğunluk olarak Anadolu'da kurulmuş olan ya da kendilerinden önce orada var olan ve alınmış şehirlerin imar faaliyetlerine yer verilmiştir.

Selçuklu Devleti hem Türk-İslam tarihi hem de dünya tarihi için oldukça önemli bir yere sahiptir. Selçuklu, Türklerin ve aynı zamanda da İslamiyet'in bayraktarlığını üslenmişti. Hâkim oldukları bölgelerin siyasi, kültürel, iktisadi alanlarına önemli katkılarda bulunduğu kitapta yer verilmiştir. Ayrıca belirtebiliriz ki bahsedilen dönemde Avrupa karışık ve kendi aralarında mücadele ederken İslamiyet ve Türkler ki özellikle de Selçuklu Devleti yüksek bir medeniyete sahipti. Türk-İslam medeniyetinin oluştuğu dönemlerdir. Zaten birazdan belirteceğimiz gibi Selçuklu şehirlerinin Türk kültürü ve İslamiyet'e uygun şekillendiği görülmektedir. Bu durum kitapta da Selçuklu Devleti'nin Türk-

* Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul, seval.sevimli@hotmail.com

İslam medeniyetine en büyük katkısının şehirleşme ve imar faaliyetleri olduğu şeklinde yer alır.

Kitapta şehirlerle ilgili çalışmaların azlığından ve bu alandaki ilk ve önemli çalışmalardan bahsedilmiş, katkı sağlayan isimlere yer verilmiştir. Kitapta da belirtildiği üzere günümüze doğru gelindikçe bu alandaki çalışmaların arttığı görülmektedir. Bunun ülkemizdeki tarihçiliğin daha çok siyasi tarihle ilgilenmesinden kaynakladığını söyleyebiliriz. Bu alanla ilgili çalışmalar yapılırken kullanılacak kaynaklardan da bahsedilmiştir.

Selçuklu şehirleşmesi başlıklarda da olduğu gibi iskân, savunma unsurları, sosyal hayatın sürdürüldüğü mekânlar, idari teşkilat, şehri oluşturan halklar, dinî ve ilmî yapılar, ekonomik yapı, şehirlere verilen unvanlar ve seyyahların anlatıları şeklinde ele alınmıştır. Bu başlıklardan da anlaşıldığı gibi eserin temel amacı, Selçuklu şehirlerini bir bütün hâlinde incelemektir. Bir şehir oluşumu için hangi yapıların, teşkilatın gerekli olduğu gibi konuların Selçuklu şehirleri üzerinden ele alındığını görmekteyiz.

Kitapta, Selçuklu Devleti'nin imar ve şehircilik faaliyetlerine büyük önem verdiğini görmekteyiz. İslamiyet'in de etkisiyle şehirler cami, mescit gibi ibadethanelerin etrafında şekillenmekteydi. Şehirler çeşitli alanlar için de merkez konumundaydı. Buralar sadece yaşamı idame ettirmek için var olmazdı, aynı zamanda ticaret, ilim, iktisat, kültür gibi alanların da merkezleriydi. Özellikle ilim alanında büyük ve öncü çalışmalar yapılmaktaydı Selçuklu şehirlerinde. Ayrıca bazı şehirler konumları itibarıyla da öne çıkmakta idi. Kitapta aynı zamanda bazı şehirlerin coğrafi konumları, stratejik özellikleri sayesinde kendilerine has unvanlar aldıkları da detaylı bir şekilde ve çeşitli örnekleriyle yer almaktadır.

Kitaptaki bölümlerin ikincisi Anadolu'da Türk şehirlerinin oluşumlarını ele almaktadır. Çağrı Bey'in Anadolu'ya düzenlediği seferlerle Türklerin burada etkili olmaya başladığı görülüyor. 1071 Malazgirt Zaferi ile ise Türklerin bu bölgeye yerleşmeleri ve Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesi hızlanmıştır. Kitapta da belirtildiği gibi Anadolu'da kalıcı olabilmek için iskân ve imar faaliyetlerinin başlatıldığı görülmektedir. Ayrıca bu bölgelere, yine kalıcı olabilmek için Türk görevlilerin yerleştirildiği bilgisi de kitapta yer almaktadır. Türklerin Anadolu'da şehir hayatına geçişlerinin birkaç farklı şekilde olduğunu görüyoruz. Bunlardan bir tanesinin Bizans'tan kalma şehirlerin imarı gerçekleştirilerek buralara yerleşme şeklinde olduğunu görüyoruz. Bu şehirlere Türkler yerleştikten sonra az çok değişiklikler, eklemeler yapıldığı, kitapta belirtilmektedir. Bizans zamanında geri kalmış şehirlerin Selçuklu döneminde canlandırılmaya çalışıldığına da yer verilmiştir.

Bir diğer şehirleşme ise Anadolu'ya gelen şehirli Türklerin önceki coğrafyalarındaki gelenekleriyle burada da meydana gelen şehirlerdi. Anadolu'da kendilerine özgü şehirler meydana getirdiler. Bu yeni yerleşimler tamamen Türk özelliklerini ve geleneklerini taşımakta idi. Bu durum şehir isimlerinde de değişikliklere yol açmıştır. Türklere ait şehirler kurma çalışmalarının I. Mesud döneminde başlatıldığı da belirtilmektedir. Kitapta, Selçuklu şehirlerini Orta Çağ Avrupa şehirlerinden ayıran en temel özelliğin müesseseler olduğu belirtiliyor.

Şehirlerde huzur ve güvenlik en önemli husustur. Bu nedenle şehir yapılarını dıştan merkeze doğru incelerken karşımıza çıkan ilk yapı *surlar* oluyor. Bu noktada da Orta Çağ Avrupa şehirleriyle benzerlik

göstermektedir. Şehirler güvenlik açısından surlarla çevrilidir. Aynı zamanda surlar şehirlerin de sınırlarını belirlemektedir. Şehirlerin etrafının surlarla çevrili olması sur içi ve dışı oluşumlara da neden olmuştur. Yerleşim sur dışına taşıkça cami, mescit gibi dinî ve kurumsal yapıların da yavaş yavaş surların dışarısında da yapılmasına neden olmuştur. Ayrıca sur dışında oluşan yeni yerleşimlerden dolayı da yerleşim alanlarının tekrar surlarla çevrildiği görülmektedir. Şehirlerin diğer bir güvenlik unsuru ise *kaleler*dir. Kaleler stratejik yerlerde güvenliği sağlamak ve askerlerin barınması için yapılan yapılardır. Bu kale yapılarının oluşturduğu çeşitli yapılanmalar kitapta yer almaktadır. Kitapta yer alan bir diğer güvenlik unsuru ise *hendekler*dir. Güvenliğin daha da arttırılması adına surların etrafına geniş ve derin hendekler kazılıyordu. Bu sistem Orta Çağ Avrupa şehirlerinde kullanılan bir sistemdir. Ayrıca bu hendeklerin yağmur zamanında şehirleri sellerden koruduğu da belirtiliyor.

Şehirlerin en temel bölümü mahallelerdi. Mahalleleri dinî ve kültürel durumlar şekillendiriyordu. En dikkat çeken ve kitapta da yer verilen durum ise Türk ve gayrimüslimlerin mahallelerinin birbirlerinden ayrı olmasıdır. *Türk mahallelerinde*, mahalleler cami, mescit, medrese ve zaviye gibi yapıların etrafında şekillenmekteydi. Bu mahalleler İslami mahalle yapısına uygun olarak kurulu idi. *Gayrimüslim mahallelerine* bakıldığında, onların da mahallelerinin ibadethanelerinin etrafında şekil aldığı görülmektedir. Ayrıca kitapta, Müslüman ve gayrimüslim mahallelerini birbirinden ayırmak için mahallelerin arasına surlar yapıldığı bilgisi de yer almaktadır. Bu kadar keskin ayrımlara rağmen, ticaretin yoğun olduğu mahallelerde Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları da belirtilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki kitapta Selçukluların “*baskıcı ve hoşgörü tanımaz Bizans’a karşı, halka daha saygılı ve hoşgörülü yaklaştığı ve koruyup kolladığı*” belirtiliyor.

Şehirlerin bir diğer önemli unsuru olan *meşdanlar* ise çeşitli sosyal ve askerî faaliyetlerin, dinî ve idari törenlerin ve eğlencelerin gerçekleştiği bir alandı.

Eğitim alanına bakıldığında her şeyden önce söylememiz gerekir ki Selçuklu Devleti’nin en öne çıktığı alanlardan biridir eğitim. Devlet eğitime büyük önem vermiştir. Bu önemi şehirleşme sırasında da görmek mümkündür. Kitapta da belirtildiği üzere XII. yüzyıldan itibaren Anadolu’nun hemen hemen bütün şehirlerinde mektep bulunmaktaydı. Selçuklularda eğitim tüm toplumu ilgilendiren bir mesele olup temel eğitime önem verilmiştir. Ayrıca ulemanın şehirde önemli bir yere sahip olduğu da belirtilmektedir.

Selçuklu şehirlerinin idari teşkilatı hakkında detaylıca bilgi verilmektedir. Şehirlerdeki önceliğin idari teşkilatın kurulması olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu idari yapının en yüksek görevlisi *sübaşı* idi. Sübaşı şehirdeki hem askerî hem de idari işlerden sorumlu idi.

Anadolu’nun Türkleşmesi için buraya gelenler, sadece göçebe kesimler değildi. Aynı zamanda köylü ve şehirli kesimler de Anadolu’ya gelerek yerleşmiştir. Kitapta anlatıldığı ve zaten olması gerektiği gibi köylüler tarımın ve hayvancılığın daha mümkün olduğu kasaba ve kırsal kesimlerde yaşarken, şehirlerde yaşayanlar en öncelikli olarak ticaretle uğraşmaktaydı. Sonuçta, nerede ve hangi ülkede olursa olsun genel manada şehirler ticaretin merkezidir.

Kitap tüm bu bilgileri ve daha fazlasını detaylıca ele almaktadır. Dinî hayat, ekonomik hayat gibi konuları

da çeşitli başlıklarla ele almaktadır.

Son olarak kitabın hem Selçuklu şehir tarihi hem de genel manada Türk-İslam şehir tarihi alanları için önemli bir eser olduğunu belirtmeliyiz. Özellikle ülkemizde çok fazla siyasi tarih çalışmaları yapılmaktayken bu eser dikkat çekicidir. İlerleyen zamanlardaki çalışmalar için yol gösterici bir kaynak niteliğindedir. Aynı zamanda ele alınan zamandaki Avrupa şehirleriyle kıyaslanması, benzerlik ve farklılıkların belirtilmesi Avrupa şehirleri hakkında da bilgi sahibi olmamıza vesile olmaktadır. Bunların yanında ufak bir eleştiri olarak, bazı cümlelerin kitap içerisinde birden fazla kez tekrar ettiğini söyleyebiliriz. Bazı yerlerde “Bu cümleyi az önce okumuştum,” diyebiliyorsunuz. Ama eserin geneline bakıldığında, gerçekten iyi bir eser olduğunu da söylemeliyiz.